

Biblioteci românești din Maramureș în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX

Cercetător științific III Ioan Boroica

Muzeul Maramureșan

Sighetul Marmăției

Bibliotecile au fost pentru românii maramureșeni expresia emancipării intelectuale și naționale. În intervalul de timp de șaptezeci de ani dintre Revoluția de la 1848 până la Marea Unire de la 1918, bibliotecile cu carte românească, publice sau private, au cunoscut o evoluție lentă dar ascendentă. Însă precaritatea surselor de informare nu permite în acest caz reconstituirea adevăratei dimensiuni a constituirii bibliotecilor cu carte românească maramureșeană și a profilului cititorilor acestora. Totuși, sursele investigate au permis identificarea tipologiei bibliotecilor și a colecțiilor de carte existente în zona care azi este cunoscută sub numele Maramureșul istoric, respectiv: biblioteci instituționale, școlare și ecleziastice precum și biblioteci private.

În categoria bibliotecilor instituționale trebuie incluse biblioteci școlare și cele ecleziastice, între acestea existând o strânsă interdependență, dată fiind apartenența confesională a școlilor elementare românești din Maramureș.

Încorporea **bibliotecile școlare** ținea în bună măsură de dorința de perfecționare a preotului locului și a învățătorului pentru că, oricum bani pentru a cumpăra carte școlară erau puțini și nici oferta de carte școlară nu a fost foarte bogată. Ele au fost create, nu numai de a asigura o funcție custodială, de a păstra cărțile și manuscrisele școlare, ci mai ales o funcție educațională.

Constituirea bibliotecilor școlare a fost pusă din deceniul absolutist sub controlul autorităților confesionale, fapt ce rezultă dintr-o dispoziție ministerială din iulie 1857, potrivit căreia achiziția de manuale și cărți destinate școlii, din care se vor constitui colecțiile bibliotecilor școlare trebuie să se facă cu înștiințarea Ordinariatului.³³ Acestea erau în fapt mici colecții de manuale școlare, câteva volume sau fascicule din publicațiile periodice și cărți didactice pentru uzul învățătorului. Cu siguranță aproape fiecare școală confesională, avea mai ales în ultimele decenii ale secolului XIX și începutul secolului XX astfel de mici biblioteci, păstrate în vreun dulap țărănesc, în odaia de învățământ sau în cea a învățătorului. Deși s-au păstrat puține consemnări despre micile biblioteci școlare, ele totuși existau. Astfel la Strâmtura se păstra într-un „almareu” de lemn de brad, adică un dulap de lemn, vopsit în roșu, cu două uși, prevăzut cu broască și cheie, mai

---

³³ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Maramureș, (în continuare AN SJMM) Fond Oficiul parohial greco-catolic Sat Șugatag, ds. 1, f. 62v.

multe colecții din periodice școlare, câteva cărți precum *Robinson Crusoe*, traducere dăruită de I.Babeș, *Măsurile metrice*, câteva numere dispartate din *Îndrumări economice*, suplimentul *Foii învățătorilor români*, câteva numere dintr-o gazetă maghiară apărută în 1872 la Sighet și altele asemenea.³⁴ Constituirea acestor minuscule biblioteci a depins de implicarea, în primul rând a preotului ca director școlar, sau a învățătorului pentru că îndeobște, lipseau sursele de venit din care să se cumpere cărți și atunci aceștia trebuiau să convingă comitetele bisericești sau școlare de necesitatea achiziției de carte. Din partea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice maghiar, au fost emise după încheierea pactului dualist dispoziții pentru înființarea de biblioteci școlare, una dintre acestea este cea din 1878, care recomandă ca surse de finanțare a achiziționării de carte banii rezultați din amenzile care se încasează de la părinții care nu-și trimit copii la școală sau din taxele de înscriere. Dispoziția ministerială a fost trimisă printr-o circulară și în Maramureș. Dar după un scurt interval de timp dispoziția a fost urmată de trimiterea unui catalog cu cărți maghiare pe care le recomanda ministerul pentru achiziționare, dar „Ordinariatul” (Episcopia) din Gherla, sesizând intenția de impunere a culturii și limbii maghiare și prin această modalitate îl însărcina pe Nicolae Fekete Negruțiu, membru în Consistoriul școlastic, să întocmească un catalog cu cărți românești pentru a fi circulat în dieceză.³⁵

La data când se primea ordinul ministerial în unele școli se contura, ceea ce s-ar putea mai degrabă numi mici colecții de manuale școlare aflate în proprietatea școlii, manuale de metodică, publicații periodice școlare sau unele titluri precum: *Istoria Transilvaniei* de Ioan Rusu, *Mărgăritare* de Petru Bran, *Fabule* de George Sion, *Îndrumări economice* de Gorovei, *Povești populare* și *Istoria națională română* de Atanasie M Marienescu, *Purtare de bună cuviință* de Timotei Cipariu, *Leonat și Dorofata*, *Piram și Tisbe* și altele asemenea.³⁶ A existat și o inițiativă de constituire a unei biblioteci a învățătorilor din protopopiatul Izei care în 1877, materializată în păstrarea la școala din Botiza a câteva cărți care se voiau a fi nucleul viitoarei biblioteci: *Poesia și prosa* a lui Papiu, *Istoria românilor*, *Cultura frăgarilor și de viermi de mătase*, *Calendariu pedagogic* de la redacția *Magazinului pedagogic*, *Istории alese* și câteva cărți pedagogice maghiare.³⁷ Ele se vor îmbunătăți în special cu colecții de manuale școlare și de metodică, pe măsură ce vor crește și pretențiile autorităților școlare civile și bisericești față de formarea învățătorilor, mai cu seamă la sfârșitul secolului XIX și începând cu secolul XX. În 1905 Societatea Sfântul Ștefan din

³⁴ AN SJMM; Fond Protopopiatul greco-catolic Iza, ds. 58, f.53.

³⁵ AN SJCJ, Fond Episcopia greco-catolică Cluj Gherla, protocoale ale Scaunului școlastic, reg. 337, f.5r, 94v.

³⁶ AN SJMM, Fond Oficiul parohial greco-catolic Vad, ds. 5, f.3,5, Fond Protopopiatul Greco-catolic Cosău, ds.30, f.33r.

³⁷ AN SJMM; Fond Protopopiatul greco-catolic Iza, ds.58, f.62v.

Budapesta elabora o instrucțiune cu privire la organizarea bibliotecilor școlare aprobată de arhiepiscopul primat al Ungariei, care va servi model pentru celelalte episcopii. În școlile de stat, cu începutul secolului XX a început înființarea de biblioteci școlare cu care vor trebui să țină pasul și școlile elementare confesionale catolice. În acest sens autoritățile școlare confesionale trebuiau să trimită consemnări cu cărțile pe care le consideră necesare la amintita societate, pentru a fi comandate, tipărite și expediate școlilor.³⁸

Într-adevăr ofensiva culturală maghiară prin carte și biblioteci publice este evidentă și în Maramureș cu începutul secolului XX. Cu sprijinul autorităților maghiare au fost create și existau înainte de primul război mondial mai multe biblioteci publice satești cu carte maghiară, cel puțin localitățile mai mari ale comitatului, înființate după 1900: la Ocna Șugatag în 1903, la Vișeu de Sus în 1901 și o bibliotecă publică orășenească la Sighetul Marmăției în 1902. La Borșa în 1907 se înființa la școala de stat o bibliotecă cu peste 300 volume și la Vișeu de Sus o alta tot cu 300 volume. Acestea se adăugau celor existente până atunci la Sighetul Marmăției. Aici exista una din cele mai mari biblioteci din regiune, cea a Liceului Reformat, cu peste 30 000 volume. La fel în biblioteca gimnaziului romano-catolic se aflau peste 3000 de volume, Preparandia de stat înființată în 1870 avea peste 1500 volume, Școala superioară de fete peste 1000 volume, Asociația învățătorilor maghiari din comitat, înființată în 1873, avea peste 250 volume. La acestea se adăugau alte biblioteci publice, precum biblioteca Casinei maghiare din Sighet, care a avut peste 2500 volume, iar biblioteca cercului orășenesc peste 1500 volume.³⁹

Bibliotecile ecleziastice aveau rolul de a asista perfecționarea preoților în activitatea pastorală și credem că au fost cele mai numeroase și cu cea mai multă carte românească, în special cu conținut teologic, dar și cultural-literar. Aici trebuie incluse micile biblioteci parohiale care cuprindeau îndeosebi carte religioasă, achiziționată din banii parohiei unde slujea preotul și care rămânea în inventarul bunurilor parohiei, precum și bibliotecile protopopiatelor și cea vicarială.

Biblioteci parohiale. După încorporarea parohiilor românești din comitatul Maramureșului la dieceza Gherlei, pentru a avea o imagine fidelă a realităților confesionale, au fost emise din cancelaria episcopală o serie de chestionare, care completate de protopopi în timpul vizitațiunii canonice anuale, permiteau o evaluare precisă stării acelor parohii, a clerului, personalului bisericesc, a școlii și alte informații legate de viața bisericească. Una din întrebări se referea la faptul dacă parohul are un minim de cărți religioase și teologice. Chiar și preotul unei modeste parohii cum era

---

³⁸ AN SJMM, Fond Oficiul parohial greco-catolic Desești, ds. 26, f.3.

³⁹ *Magyar Minerva*, Budapest, Az Atheneum Részvénytársulat Nyomáda, 1915, p. 380-385, 1808.

Poenile avea în afară de Sfânta Scriptură, multe și felurite cărți de predici, de teologie dogmatică și pastorală, dreptul canonic și două volume de cărți de predici pentru duminici și sărbători care acoperă întreg anul liturgic, însă îi lipsesc cărțile de tipic.⁴⁰ Este greu de precizat, în lipsa unor inventare păstrate, care a fost fondul de carte al bibliotecilor parohiale și cât a fost cel personal al preoților, fiind păstrate de obicei în același loc. Asemenea biblioteci personale teologice ale preoților existau la marea majoritate dintre ei, slujind ca un instrument în pregătirea lor teologică. Măruntile informații păstrate sugerează că ele au fost mai consistente în cazul clerului superior maramureșean.

Biblioteci protopopiatelor. În sinodul diecezan din 12-14 noiembrie 1882 s-a dispus înființarea bibliotecilor „tractuale”(ale protopopiatelor), cu scopul de a pune la dispoziția preoților „mijloacele științifice de lipsă la perfecționarea în științele sacre”. Astfel, preoții din fiecare protopopiat trebuiau să se întrunească pentru a decide în prima ședință unde va fi organizată biblioteca, cât va contribui fiecare preot și cui va fi încredințată gestionarea banilor, ce cărți se vor cumpăra, precum și dulapul necesar pentru depozitarea cărților. După constituire se vor stabili în ședințele preoțești modalitățile de dezvoltare a acestor biblioteci. Sunt indicate posibile căi: donații din partea fiecărui preot, mai ales a celor celibi și văduvi, care nu au urmași, sau a căror urmași nu sunt interesați de cărțile preoțești sau prin asociere, să celebreze liturghii pe intențiuni pentru procurarea de cărți teologice. Sunt recomandate și genurile de cărți care se vor putea procura: biblii și manuale teologice, cărți pedagogice și didactice, predici și drept canonic, de istorie, care sunt scrise de autori care au girul bisericii catolice, precum și publicații periodice care sunt recomandate de Episcopie, excluzând cărțile interzise de biserică, sau a căror conținut contravine principiilor creștine. Controlul bibliotecii va fi asigurat de către protopop și va fi încredințată unui preot bibliotecar, care va avea directă responsabilitate asupra gestiunii cărților. În obligația acestui preot intră și întocmirea unui raport despre starea bibliotecii și activitățile desfășurate și eventualele strămutări. Cărțile vor putea fi împrumutate de către preoți de la bibliotecă, cu confirmarea primirii lor, iar termenul de restituire nu va putea depăși maxim o jumătate de an decât cu încuviințarea conferinței preoțești.⁴¹

Dispoziția Ordinariatului de a înființa astfel de biblioteci a fost pusă în aplicare în anul următor de către preoții din protopopiatul Cosăului, care au decis partea fiecăruia de contribuție, protopopul Mihail Kökénysdy și preoții Vasile Gyenge, Ștefan Pop, Ștefan Anderco donau anumite sume de bani de la 2 până la 10 fl, preotul Vasile Onița își dona întreaga bibliotecă

⁴⁰ AN SJMM, Fond Protopopiat greco-catolic Iza, ds.24, f.7r.

⁴¹ AN SJMM, Fond Oficiul parohial greco-catolic Sat Șugatag, ds. 27, f. 204rv.

personală iar preotul Ioan Doroș dona 1 fl. și o Sfântă Scriptură în limba latină.⁴²

O astfel de bibliotecă exista în protopopiatul Ieudului, care conținea în 1897 peste 90 de titluri. Cărțile, a căror datare începea cu 1655, ne conduc la ideea că activitatea de colecționare a început cu multă vreme în urmă, nucleul inițial de cărți posibil să fi aparținut protopopului Ioan Mihalyi, decedat în 1861, sau mai posibil lui Laurențiu Mihalyi, decedat în 1882 fără copii, care au lăsat biblioteca personală pentru folosul preoților din protopopiat. După titlurile consemnate de preotul bibliotecar din 1887, par să fie opera unui împătimit colecționar de carte teologică veche, în latină, germană și maghiară. Prima carte românească din bibliotecă era din 1829, *Filosofia cuvântului* a lui Eufrosin Poteca, apoi una din 1848 cu caractere chirilice: *Lexicon de conversație* a lui Alexandru Gavra, urmând *Diorile Bihorului* apărută în 1854, *Dialogu despre constituțiunea bisericii* a lui Ioan Vancea – 1861, fragmente din opul *Ștefan cel Mare* din 1871, *Mărgăritarele* lui Petru Bran, *Concordanța biblică reală* din 1876 a lui Tit Bud, fost și el capelan în Ieud, *Veterinariul de casă* a lui Basiliu Cornea din 1877 (acesta fiind medic veterinar în Vișeu de Sus), *Instituțiunile filosofice* din 1884 și colecția de pe anul 1899 a *Revistei catolice* ambele apărute prin activitatea lui Vasile Lucaciu, *Causele matrimoniale* ale lui dr. Iuliu Simon din 1891 și altele asemenea.⁴³

Între aspectele care privesc gestionarea acestei biblioteci eclesiastice amintim transmiterea ei în anul 1911 spre administrare preotului capelan din Ieud, Ioan Bârlea, care a făcut inventarul și a constatat că în aceasta existau 86 de cărți mai vechi, în latină și maghiară și mai puține în limba română. Capelanul, deși tânăr pe atunci, era un cărturar de seamă al Maramureșului. Cerea protopopului să facă dispoziții pentru un „sicriu”, un dulap pentru păstrarea cărților, dar și să facă demersuri pentru a primi cărți gratuit.⁴⁴ Și el, în calitate sa de preot bibliotecar, trebuia să redacteze cu ocazia fiecărei ședințe bianuale ale preoților un raport despre starea bibliotecii și tot el urma să achiziționeze cărțile care preoții le socoteau necesare.⁴⁵

O mențiune aparte în cazul bibliotecilor eclesiastice din Maramureș o merită înființarea unui **biblioteci vicariale** prin decizia Consistoriului subaltern nou înființat în 1861, a cărei menire a fost din capul locului, pe lângă funcțiile oricărei biblioteci eclesiastice, și un declarat scop național. Consistoriul subaltern a decis în iunie 1861 înființarea unei biblioteci cât mai extinse pentru românii din Maramureș, ceea ce însemna că biblioteca, a cărei înființare se intenționa, depășea cadrele unei biblioteci eclesiastice, dorindu-se a-i da un caracter public și național. Pentru funcționarea acestei biblioteci,

⁴² AN SJMM, Fond Protopopiat greco-catolic Cosău, ds. 68, f. 6.

⁴³ AN SJMM, Fond Oficiul parohial greco-catolic Bocicoel, ds.11, f.1-3.

⁴⁴ AN SJMM, Fond Protopopiat greco-catolic Ieud, ds.107, f.2r.

⁴⁵ Idem, ds.112, f.4r.

parohul din Ieud, Laurențiu Mihalyi, a întocmit un program, iar achiziția de carte urma să se facă prin obișnuita practică a colectelor și donațiilor din vicariat.⁴⁶

Bibliotecile personale. Condiția intelectualului, cleric sau mirean, din cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea și de la începutul secolului XX, a fost nemijlocit legată și de sursele sale de perfecționare profesională pe care i le asigurau în primul rând cărțile, îndeosebi cele de specialitate. Măruntelile informații investigate sugerează existența unor biblioteci ale preoților, cum s-a mai arătat, biblioteci ale învățătorilor, biblioteci ale intelectualității laice, în speță a juriștilor maramureșeni. Una din cele mai consistente constituite biblioteci a fost cea a lui dr. Ioan Mihalyi de Apșa, care există în bună parte și în ziua de azi, păstrată la Casa sa Memorială din Sighetul Marmăției, o componentă în cadrul Muzeului Maramureșului din localitate. Fondul de carte românească este destul de bogat, dar din nefericire o parte din el a fost risipit, și din prin urmare o analiză acestui fond nu permite stabilirea profilului de cititor al academicianului dr. Ioan Mihalyi de Apșa. Din lipsa unor surse de subzistență fiicele lui Ioan Mihalyi de Apșa, după 1950, au înstrăinat unele cărți din bogata bibliotecă a academicianului și în acest sens fondul de carte existent este doar în parte păstrat.

Biblioteci publice cu carte românească în satele maramureșene nu au existat. Sarcina înființării bibliotecilor populare, în fapt mici biblioteci publice sătești, a fost transferată printr-o dispoziție ministerială de la începutul anului 1877 tot în sarcina clerului. Aceste biblioteci trebuiau să fie atât biblioteci școlare cât și publice sătești de unde să li se ofere cărți pentru lectură școlarilor cât și populației sătești.⁴⁷

Biblioteca Societății de lectură. Decizia de înființare a acestei biblioteci a fost luată în ședința de constituire oficială a Societății de lectură din 10 decembrie 1867, când, pe lângă măsurile organizatorice s-a decis achiziționarea de mobilier, înființarea unei biblioteci și propunerea ca să se facă primele donații de carte: „tot feluri de cărți opuri interesante, științifice, gramaticale, călătorii, etc.”, din partea membrilor pentru ca această bibliotecă să poată fi constituită faptic. Tot acum sunt făcute primele colecte pentru achiziția de foi periodice, ceea ce semnifică că în biblioteca amintită s-a dorit să se constituie și colecții de periodice. Sunt destinate sume pentru *Concordia*, *Albina*, *Gazeta (Transilvaniei)*, *Familia*, *Gura satului*, *Românul* și la câteva gazete maghiare *Máramaros*, *Pesti Naplo*.⁴⁸

Așadar se poate concluziona că circulația cărții românești din Maramureș, pe lângă funcția de informare, a fost și expresia mișcării culturale a românilor maramureșeni din perioada menționată.

⁴⁶ AN SJMM, Fond Oficiul parohial greco-catolic Rozavlea, ds. 1, f.9v.

⁴⁷ AN SJMM, Fond Oficiul parohial greco-catolic Mara, ds. 16, f.88v.

⁴⁸ AN SCCJ, Fond familial Mihalyi, ds.121, f.2,4.